

Wie plande de planner?

Een beknopt overzicht van de pioniersjaren van sociaalruimtelijk onderzoek in Nederland

Noor Vet

- Planologie als wetenschappelijke discipline is gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw gevormd uit een combinatie van bouwkundige en sociale wetenschappen, waarbij uiteindelijk een grote rol lijkt weggelegd te zijn geweest voor de sociaalgeografen en sociografen.
- De sociaalruimtelijke onderzoekstraditie die daarmee ontstond past binnen bredere maatschappelijke ontwikkelingen en het *gentle modernisation* proces van Nederland gedurende de 20ste eeuw.
- Een gedetailleerde omschrijving van de geschiedenis van de Nederlandse planologie kan ons meer leren over de basis van de *Dutch Planning Doctrine* en de waarde van wettelijk ingekaderd, gedegen sociaalruimtelijk onderzoek.

Wie plande de planner?

Een beknopt overzicht van de pioniersjaren van sociaalruimtelijk onderzoek in Nederland

Een planoloog is geen stedebouwer, geen ruimtelijk ontwerper, geen architect, geen sociaalgeograaf, geen socioloog, geen bestuurskundige, geen jurist en ook geen econoom. En toch is die dat eigenlijk allemaal ook een beetje wel. Als stedebouwkundige Joël Meijer de Casseres (1902-1990) in 1929 het woord planologie introduceert in de Nederlandse literatuur, roept hij daarmee op tot het ontstaan van een wetenschappelijke discipline die ruimte integraal bestudeert. De wereld wordt steeds complexer en ruimtelijke vraagstukken kennen geen vastomlijnde grenzen. Planologie bouwt voort op sociologische kennis van de maatschappij, ruimtelijke inzichten vanuit de geografie en de bouwkundige expertise van stedebouwers en architecten. Planologie ziet vooruit en bindt zich niet vast aan de analyse van een specifieke ruimtelijke entiteit. ‘De geheele aarde is haar arbeidsveld’, schrijft De Casseres in zijn artikel in *De Gids* (p. 371). Planologie is een combinatie van verschillende wetenschappelijk zienswijzen en biedt, kortom, handvatten voor het creëren van een welvarende toekomst.

Uit De Casseres’ artikel resoneert een sterk moderniseringsvertoog. De samenleving ontwikkelt zich in hoog tempo, plekken staan steeds meer en directer met elkaar in verbinding en moeten zich staande houden tussen een groeiend aantal concurrenten. Met moderniseringsidealen komt creatieve destructie: een drang naar vernieuwing met weinig aandacht voor het verleden en het hedendaagse (Berman, 1982). Toch lezen we in De Casseres’ werk ook een drang tot het controleren van deze golf van vooruitgang. Planologie, zo zegt De Casseres, biedt mogelijkheden om de maatschappelijke chaos die modernisering veroorzaakt onder controle te houden en ontwikkelingen op elkaar aan te laten sluiten, in plaats van ze in een vacuüm te laten plaatsvinden. Deze houding ten opzichte van modernisering kenmerkt ook de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Historici hebben de modernisering van Nederland gekarakteriseerd als *gentle modernisation*. Belangen worden zorgvuldig afgewogen en de implementatie van moderne technologieën, zoals de auto, gebeurt met lichte achterdocht (Kennedy, 2016; Verlaan, 2017; Verlaan, 2021; Van Meeteren, 2022a).

In 1962 wordt Willem Steigenga (1913-1974) op de Amsterdamse Gemeente Universiteit (nu Universiteit van Amsterdam) benoemd tot de eerste hoogleraar in de planologie. 33 jaar na de eerste introductie van het concept heeft planologie zich geleidelijk aan ontwikkeld tot professioneel veld: zowel binnen de wetenschap als in het niet-academische beroepenveld en in beleid. De *Dutch Planning Doctrine* die hiermee opkomt is uniek en heeft een grote nalatenschap (Faludi en Van der Valk, 1994). Vier nota’s ruimtelijke ordening en één extra markeren hoe men in de tweede helft van de 20ste eeuw overkoepelend nadenkt over de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Nederland wordt geroemd om deze doordachte manier van planning, en toch weten we weinig over haar wortels. Vanuit bestaande literatuur schept dit paper een eerste beknopte ontstaansgeschiedenis van de planologie vanaf het begin van de 20ste eeuw tot de jaren 1960. “Wie plant de planner?” (p. 74), vroeg Karl Mannheim (1893-1947): filosoof en groot inspiratiebron voor Nederlands eerste planologen, zich in 1948 al af. Om dat te onderzoeken, reizen we door de pioniersjaren van de ruimtelijke planning van Nederland en zien we hoe bouwkundigen en sociaal onderzoekers uitkristalliseren welke wetenschap ten grondslag dient te liggen aan de Nederlandse ruimtelijke planning. Het paper is een aanzet voor een proefschrift over de geschiedenis van de Nederlandse planologie en sluit daarom af met een onderzoeksagenda.

Van architectuur naar stedebouw (zonder n)

We starten de reis bij de bouwkundigen: architecten en stedebouwers. In de tweede helft van de 19^e eeuw wint liberaal gedachtegoed steeds meer grond in Nederland. De staat wordt niet meer gezien als een collectief van belastingbetalers, maar als een productieve gemeenschap. Tegelijkertijd neemt, net als in andere snel industrialiserende landen, de sociale problematiek toe. De overheid gaat een steeds grotere rol spelen in het oplossen van deze problemen en beroept zich daarvoor op de kennis van

experts (Schot, Lintsen en Rip, 2010). Als de rol van de overheid in volkshuisvesting met de eerste woningwet vanaf 1901 op nationale niveau wordt geformaliseerd, groeit ook de vraag naar experts van het wonen. Het zijn voornamelijk ontwerpers die zich gaan ontfemen over het creëren van goede woonvoorzieningen (De Ruijter, 1980a). Wie door de Amsterdamse Spaarndammerbuurt loopt, ziet nog steeds hoe architecten, vanuit verschillende ideologische achtergronden, gedurende de jaren 1910 en 1920 hun interpretatie van de ideale woning ontwierpen. Schoonheid zou verheffend werken. Volgens Michel de Klerk, ontwerper van arbeiderspaleis Het Schip, was niets “mooi genoeg voor de arbeider die al zolang zonder schoonheid heeft moeten leven” (als vermeld door Het Schip, 2025).

Deze architectonische benadering van volkshuisvesting lijkt niet de meest efficiënte. Stedebouwkundige én architect Hendrik Berlage (1856-1934) vraagt zich af of men moet streven naar een mooie of functionele stad. Binnen het woondomein verschuift het zwaartepunt al gauw richting de functionele stad: naar de stedebouw. Stedebouwers verenigen zich vanaf 1923 in het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw (NIVS). Stede zonder n: de stede refereert hier naar een woonplek, niet uitzonderlijk in de stad (De Ruijter, 1980a). Stedebouwkundigen zijn niet alleen bezig met de materiële bouwkunde, maar raken ook geïnteresseerd in meer sociaal ingevuld vooronderzoek als basis voor de stedebouwkundige uitvoering. Hiervoor halen ze inspiratie bij buitenlandse collega's. In 1924 wordt het Internationale Stedebouwcongres in Amsterdam georganiseerd. Op het congres zijn stedebouwkundigen uit 28 verschillende landen aanwezig en worden concepten zoals regional planning en de survey bediscussieerd en verspreid (Schram en Doevendans, 2018).

De uitwerking van deze nieuwe ideeën omtrent stedebouw zien we terug onder de leden van het NIVS. Bekende voorbeelden hiervan zijn Theo van Lohuizens (1890-1956) werk voor het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van Amsterdam en De Casseres' structuurplan voor Eindhoven, beiden uit de jaren 1930. De stedebouwkundigen steken hun sociale analyses positivistisch in. Het zijn ingenieurs, rekenaars, die met middelen zoals verkeerstellingen voorspellingen doen voor het inrichten van stratenpatronen (Van der Valk, 1990). Ook komen ze steeds meer in contact met sociale wetenschappers die in de jaren 1930 in toenemende mate de handarbeid voor het sociaal vooronderzoek gaan doen (Van Meeteren, 2022b). In 1931 nodigt sociaalgeograaf Louis van Vuuren (1873-1951) De Casseres uit om als privaattochtop aan de slag te gaan op de Universiteit Utrecht (Bosma, 2003). In 1939 rekruteert sociograaf Henri ter Veen (1883-1949) Van Lohuizen als privaattochtop aan de Gemeente Universiteit Amsterdam (Stolzenberg, 1984). Tijdens zijn Amsterdamse openbare les benadrukt Van Lohuizen het belang van het wetenschappelijk vooronderzoek in de stedebouw. Deze ‘behoedt de verbeeldingskracht van den ontwerper ervoor zijn plan te baseeren op voorstellingen, welke in de werkelijkheid niet belichaamd zullen worden’ (Van Lohuizen, 1940). Om plannen realistisch uitvoerbaar te maken, dienen ontwerpers, bouwers en sociaal onderzoekers dus samen te werken.

Richting sociaalruimtelijk onderzoek

Nederlandse sociaalonderzoekers: sociaalgeografen en sociografen, zijn aan het begin van de 20ste eeuw hoofdzakelijk bezig met landbeschrijvingen. Net als de bouwkundigen, zijn ook zij geïnteresseerd in de praktische toepassing van hun onderzoek. Sociograaf Ter Veen bijvoorbeeld promoveert in 1925 cum laude op een beschrijving van het kolonisatieproces van de Haarlemmermeer gedurende de tweede helft van de 19^e eeuw. Bij het in gebruik nemen van de Haarlemmermeer besloot de Nederlandse staat zich zo min mogelijk te mengen. Ze bezigde een Darwinistisch discours; de mensen die het best in staat zijn te settelen in de Haarlemmermeer, zullen ook het best in staat zijn een zelfstandige, sterke samenleving op te bouwen. Zoals Ter Veen in zijn proefschrift uiteenzet, leidde deze methode echter tot grootschalige sociale problematiek. Mede bouwende op Ter Veens werk, besluit de Nederlandse staat opvolgende polderprojecten in de voormalige Zuiderzee anders aan te pakken (De Pater, 2001). Ze draait haar positie met 180 graden. In de Wieringermeerpolder: het eerste grote polderproject na de inpoldering van de Haarlemmeer, vindt een strenge selectie plaats van de meest geschikte mensen om het gebied in gebruik te nemen (Ter Veen, 1950). Vanuit eenzelfde drang tot het creëren van een perfecte gemeenschap, slaat de pendule dus om van *survival of the fittest* naar strenge controle.

Ter Veen identificeerde zich disciplinair als een sociograaf. De sociografie wordt begin 20ste eeuw geïntroduceerd op de Gemeente Universiteit Amsterdam door Sebald Steinmetz (1862-1940),

Ter Veen's promotor. Steinmetz krijgt in 1908 een leerstoel in de aardrijkskundige wetenschappen toegewezen, maar vult deze vanuit zijn achtergrond als etnoloog en socioloog meer vanuit een volkenkundig perspectief in (Ter Veen, 1950). De Amsterdamse sociografie gaat zich gedurende opeenvolgende decennia steeds meer onderscheiden van de sociale geografie op de Universiteit Utrecht: het concurrerende instituut in de sociale aardrijkskunde toentertijd. In Utrecht benadrukt hoogleraar Van Vuuren het belang van de aan het territorium gebonden welvaartsbronnen binnen sociaalgeografische studies. In de sociale geografie dient ruimtelijke context daarom centraal te staan. In Amsterdamse sociografie zijn sociale factoren meer leidend in het onderzoek (Stolzenberg, 1984). De gemoederen tussen de sociografen en sociaal geografen lopen hoog op. In 1938 organiseert economisch geograaf Willem Boerman (1888-1965), onder meer samen met Van Vuuren, het Internationale Geografen Congres in Amsterdam; Ter Veen weigert te komen (Van Meeteren, 2022b). Toch is het belangrijk om te stellen dat deze verschillende perspectieven hoofdzakelijk hun weerslag vinden op abstract, theoretisch niveau. In de uiteindelijk uitwerking van beide disciplines in meer toegepast onderzoek, is het verschil tussen sociografie en sociale geografie niet groot (Stolzenberg, 1984; Van der Valk, 1990).

Dit toegepaste onderzoek wordt een steeds belangrijker thema voor de sociaalruimtelijke onderzoekers. In de jaren 1930 neemt het aantal banen in het aardrijkskundeonderwijs af vanwege de economische crisis. Van Vuuren, Ter Veen en Boerman zien in het opkomende sociaalruimtelijk onderzoek banenkansen voor hun studenten. Het is ook tegen deze achtergrond dat bovenstaande benoemingen van De Casseres en Van Lohuizen tot privaattoelicht gekaderd moeten worden. Ondanks hun soms hoogoplopende persoonlijke conflicten werken de hoogleraren samen om in 1941 het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk (ISONEVO) op te starten. Hierbinnen wordt op praktisch niveau door de verschillende sociaalgeografische tradities in harmonie onderzoek verricht (Kruijt, 1944). Het ISONEVO werkt als een soort vroeg consultancy bedrijf en faciliteert dat vacatures en opdrachten vanuit de overheid worden ingevuld door jonge sociaal geografen en sociografen. De net opgerichte Rijksdienst voor het Nationaal Plan (RNP) is de belangrijkste opdrachtgever. Bij de oprichting zijn ook prominente stedenbouwkundigen betrokken, zoals Van Lohuizen. Naast dat het ISONEVO opdrachten uitvoert, stelt ze ook een ambitieus eigen onderzoeksprogramma op dat veel gelijkenissen vertoont met het latere programma van de Commissie Westen des Lands (Van der Valk, 1990). Het ontstaan van het ISONEVO laat zien in hoeverre sociaalruimtelijk onderzoekers inmiddels betrokken raken bij de planning van Nederland.

De opkomst van professioneel onderzoek

Tot in de jaren 1930 is dit sociaalruimtelijk onderzoek echter nog niet formeel verplicht. Dat verandert vanaf de jaren 1940. Enkele dagen voor de Duitse inval van Nederland dient de commissie Frederiks een rapport in omtrent de toekomst van de ruimtelijk ontwikkeling van Nederland. Ze beargumenteert dat bestemmingen, en niet volkshuisvesting, leidend moeten worden in de ruimtelijke planning van Nederland en roept op tot het opstellen van een Nationaal Plan. Onder Duitse bezetting wordt daarop een Rijksdienst voor het Nationaal Plan (RNP) opgericht die zich toe gaat leggen op het schrijven van dit plan (Blom, Jansen en Van der Heiden, 2004; Van Dam en Vuijsje, 2011). Er komt ook een drie lagen systeem, waarbij niet alleen op nationaal maar ook op provinciaal en lokaal niveau plicht tot het opstellen van ruimtelijke plannen ontstaat. Het subsidiariteitsbeginsel staat hierbij centraal. Dit houdt in dat als plannen op een lager overheidsniveau kunnen worden ingevuld, dit op een lager overheidsniveau gebeurt. Op deze manier behouden lokale overheden zeggenschap over de lokale ruimte maar wordt er toch gepland in afstemming tot een breder kader (Bakker Schut en Bakker Schut, 1944). Tijdens de bezetting worden ruimtelijke plannen opgesteld maar wordt weinig daadwerkelijk gebouwd (Van Dam en Vuijsje, 2011). Na de Tweede Wereldoorlog wordt met deze structuur echter wel een basis gelegd voor de wederopbouw van Nederland.

In de naoorlogse jaren wordt het plannen op verschillende overheidsniveaus doorgezet. Daarmee ontstaat ook een onderzoeksbehoefte op verschillende schaalniveaus. Naast de RNP bestaan er ook elf Provinciaal Planologische Diensten (PPD) (Van Dam en Vuijsje, 2011). Op lokale schaal werkt de noodzaak tot onderzoek in sommige gevallen uit tot een gemeentelijke onderzoeksafdeling en in anderen tot sociografische bureaus die meerdere gemeenten bedienen. Met het ontstaan van deze instanties, groeit ook de vraag naar sociaalruimtelijk onderzoekers. Onder de onderzoekers zelf neemt,

net als binnen veel beroepsgroepen indertijd, de drang tot professionalisering toe. Zij verenigen zich in organisaties zoals de Vereniging voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (VSWO), die vanaf 1956 poogt om het beroep van de sociaal onderzoeker nader te definiëren. De VSWO signaleert een groeiend aantal studenten in de sociale wetenschappen, en ook een groeiende vraag naar mensen die in de almagra van maatschappelijke ontwikkelingen een lijn kunnen trekken. Ze ziet kansen, maar wil ook duidelijke richtlijnen opstellen om de waarde van sociaal onderzoek te bewaken (VSWO, 1956).

Eén van de dingen waar de VSWO bang voor is, is dat de verhouding beleidsmaker/onderzoeker uit balans raakt. Sociaal onderzoek kan worden uitgevoerd in dienst van beleid maar dient niet louter gebruikt te worden om voorgesteld beleid van argumenten te voorzien (zie onder andere De Bruyne, 1960). Hoewel er geen bewijs is dat onderzoekers hun wetenschappelijke integriteit opzij zetten bij het doen van hun onderzoek, moet zeker benadrukt worden dat sociaal onderzoek ook een politieke kant heeft. Dit zien we goed terug in de opkomst van sociografische bureaus vanaf de jaren 1950: instanties in dienst van gemeenten die hoofdzakelijk bestaan in de meer rurale, kleine buurgemeenten van grotere steden. Deze gemeenten zien noodzaak om zelf goed onderbouwde plannen op te stellen, onafhankelijk van een PPD of de onderzoeksafdelingen van hun machtigere buur (J. Achterstraat, persoonlijke communicatie, 15 mei 2024). Een grove analyse in online krantenarchief Delpher laat zien dat sociografisch bureaus rond 1970 een steeds minder grote rol gaan spelen in het publieke debat (Delpher, 2025). Of zij daadwerkelijk verdwijnen of verder gaan in een andere vorm dient verder onderzoek.

Planologie wordt een wetenschappelijke discipline

Zoals reeds beschreven, zijn het in de decennia leidend naar de Tweede Wereldoorlog hoofdzakelijk architecten, stedenbouwkundigen, sociaalgeografen en sociografen die zich bezig gaan houden met ruimtelijke planning. Net als de sociaal onderzoekers gaan ook de ingenieurs zich professionaliseren. Ze richten zich op het meer technische, bouwkundige, ontwerpende werk en bewegen weg van het sociaalruimtelijke onderzoek (De Ruijter, 1980b). Onder de sociaal onderzoekers blijft echter discussie bestaan omtrent de definitie van het sociaalruimtelijk onderzoek. Discussies uit de jaren 1930 worden voortgezet gedurende de oorlog en verder doorgevoerd daarna. Sociaalgeografen beroepen zich op hun kennis van ruimtelijke analyses en sociografen op de toepasbaarheid van hun maatschappelijke omschrijvingen (zie bijvoorbeeld: Kruijt, 1944; Verstege, 1945). Tegelijkertijd gaan sociografen zichzelf steeds vaker socioloog noemen, geïnspireerd op wetenschappelijke ontwikkelingen in Amerika. De sociologen zetten aan tot het doen van abstracter, verklarend onderzoek, in plaats van de beschrijvingstraditie in de sociografie. Voor de sociologen wordt het ruimtelijk kader van sociaalruimtelijk onderzoek daarmee ook steeds meer een beklemming (Van Doorn en Lammers, 1958). Uiteindelijk raakt de sociografische traditie hierdoor in de vergetelheid. Er heeft in Nederland slechts één leerstoel in de sociografie bestaan, op de Gemeente Universiteit Amsterdam, die van 1961 tot 1970 wordt bekleed door hoogleraar Gerard Kruijer (1919-1986) en haar naam vanaf 1970 verandert naar toegepaste sociologie (Album Academicum, 2025).

Sinds De Casseres' introductie van het concept planologie in Nederland in 1929, zien we het al meermaals terugkomen in verschillende aspecten van het Nederlandse ruimtelijke planningsstelsel. We zien het in publicaties als *Planologie* van vader en zoon Bakker-Schut die in 1944 uiteenzetten wat het ruimtelijke planningsstelsel dat door de bezetter wordt doorgevoerd precies inhoudt. We zien het ook in de naamgeving van de Provinciaal Planologische Diensten vanaf 1942. Toch duurt het nog 33 jaar totdat er een hoogleraar planologie wordt aangewezen in Nederland en de formatie van een planologische wetenschapdiscipline daarmee opgang komt. Deze hoogleraar positie wordt niet ingevuld door De Casseres. Na een periode ondergedoken te zitten tijdens de bezetting, raakt hij steeds meer in onmin met de onderzoeksgemeenschap. De Casseres slijt zijn latere jaren als onderzoeker bij het ministerie van Landbouw en Visserij (Bosma, 2003).

Het is sociaalgeograaf Steigenga die in 1962, op de Amsterdamse Gemeente Universiteit, wordt benoemd tot de eerste hoogleraar in planologie. In zijn boek *Moderne Planologie* (1964) zet Steigenga vier hoofdonderzoekstaken uit voor de planoloog. Planologen dienen zich te richten op het analyseren van de huidige sociaalruimtelijke situatie, daaruit verschillende mogelijkheden voor sociaalruimtelijke ontwikkeling te concipiëren, mee te werken aan de uitvoering van de plannen die een overheid vanuit het onderzoek wenselijk acht, en te zorgen dat de realisering van de plannen

verloopt volgens het door de overheid gekozen model. Planologie omvat hiermee zowel het onderzoeken van de hedendaagse realiteit als de uitvoering richting de toekomst. Dit sluit goed aan op eerdergenoemde *gentle modernisation* en komt bijvoorbeeld terug in Nederlands gecontroleerde verstedelijkingspolitiek waarbij de stad-platteland verschillen niet te groot mogen worden (Kennedy, 2016; Verlaan, 2017; Verlaan, 2021; Van Meeteren, 2022a). Na Steigenga's benoeming breidt het planologen netwerk zich snel uit binnen de wetenschap. In 1965 wordt Chris van Paassen (1917-1996) in Utrecht benoemd tot hoogleraar planologie en in 1968 volgt Gerrit Jan van den Berg (1917-2014) in Groningen (Van Meeteren, 2022b). Dat Steigenga, voordat hij hoogleraar in de planologie werd, op Kruijers eerdergenoemde positie van hoogleraar in de sociografie had gesolliciteerd, laat wel de ambivalentie van de disciplinaire strijd zien (Parool, 1962).

Dit paper geeft een beknopt overzicht van ontwikkelingen omtrent de totstandkoming van een planologische wetenschapsdiscipline in Nederland gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw. Dit proces lijkt te zijn gekenmerkt door een conceptie van modernisering en professionalisering. Begin 20ste eeuw breidt de overheidscontrole en planvorming over ruimtelijke ontwikkelingen uit van woongebouw naar het gehele land. Terwijl de Nederlandse maatschappij meegaat in een mondiaal moderniseringvertoog, ontwikkelen sociaalruimtelijk onderzoekers zich tot experts van de gecontroleerde vooruitgang. De discussies die ontstaan binnen en tussen wetenschappelijke disciplines gaan niet alleen over de toekomst van Nederland, maar ook over de toekomst van respectievelijke wetenschappelijke disciplines. Uit deze discussies komt planologie uiteindelijk naar voren als overkoepelend. Geen stedenbouw, geen ruimtelijk ontwerp, geen architectuur, geen sociale geografie, geen sociologie, geen bestuurskunde, geen rechten en ook geen economie, maar een futuristische combinatie van zienswijzen die voorsorteert op sociaalruimtelijke ontwikkelingen en de moderniseringsgolf daarmee in goede banen kan leiden.

Dit paper is hoofdzakelijk gebaseerd op waardevolle secundaire bronnen. Natuurlijk reproduceert het paper hiermee ook bestaande kennis over de ruimtelijke planning van Nederland. Namen zoals De Casseres, Van Lohuizen en Steigenga zijn welbekend in de planologische gemeenschap. Het verhaal van de planologie kan zeker niet alleen aan hen opgehangen worden. Wel vormen ze een goed startpunt om de geschiedenis van planologie nader te onderzoeken. Dat is niet alleen relevant voor de discipline zelf. De wereld staat voor grote sociaalruimtelijke uitdagingen die vragen om visie. Ze vraagt, zoals we op dit congres bespreken, om meer verbinding tussen mens, ruimte en samenleving. De geschiedenis van de planologie laat zien dat zij mogelijkheden biedt om zulke visies te onderzoeken en onderbouwen, maar om te leren hoe zij dat precies deed, hebben we meer kennis nodig. We weten nog weinig over de bredere contexten waarin planologie ontstond en werd bedreven, wat de rol van studenten was, hoe theorievorming plaatsvond en hoe abstract planologisch onderzoek en praktijkonderzoek met elkaar in verbinding stonden. In mijn proefschrift zoek ik dat de komende jaren nader uit, opdat we Mannheims (1948) grote vraag dan in meer detail kunnen beantwoorden.

Met dank aan: Michiel van Meeteren, Cecilia Vet, Thijs Vet en Luuk van den Hoven voor hun waardevolle suggesties, correcties, opmerkingen en aanmoediging. Dit paper is onderdeel van het onderzoeksproject AISLE op de Universiteit Utrecht en wordt gefinancierd vanuit een beurs van het NWO: VI.Vidi.221S.064.

Referenties:

- Album Academicum. (2025). *Prof. dr. G. J. Kruijer, 1919-1986*. albumacademicum.nl. Geraadpleegd op 7 april 2025 van <https://albumacademicum.uva.nl/id/id002027>.
- Bakker Schut, P., Bakker Schut, F. (1944). *Planologie: Van Uitbreidingsplan over Streekplan naar Nationaal plan*. J. Noorduijn en Zoon N.V.
- Bosma, K. (2003). *J. M. de Casseres: De Eerste Planoloog*. Uitgeverij 010.
- Berman, M. (1982). *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*. Verso.
- Blom, A., Jansen, B. en Heiden, M. van der. (2004). *Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting na Tweede Wereldoorlog*. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.
- Bruyne, W. J. de. (1960). *Op zoek naar het beroepsbeeld van de sociaal-wetenschappelijk onderzoekers*. Gesprekskring Beroepsbeeld van de Vereniging van Sociaal-Wetenschappelijke Onderzoekers.
- Dam, H. van, Vuijsje, H. (2011). *Planmakers in oorlogstijd: Het omstreden begin van de Nederlandse ruimtelijke ordening*. Ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- Delpher. (2025). *Grafische weergave van zoekresultaten 1.196 krantenartikelen [zoekterm: "sociografisch bureau" (1618-2000)]*. delpher.nl. Geraadpleegd op 7 april 2025 van <https://www.delpher.nl/nl/kranten/ngram?query=%22sociografisch+bureau%22&coll=ddd>
- De Casseres, J. M. (1929, februari). Grondslagen der Planologie. *De Gids*, 93.
- Doorn, J. A. A. van, Lammers, C. J. Sociologie en Sociografie. (1958). *Sociologische Gids* 5(2), 49- 78.
- Faludi, A., Valk, A. van der. (1994). *Rule and Order: Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century*. Springer.
- Het Schip. (2025). *Michel de Klerk, Inspirator van de Amsterdamse School*. hetschip.nl. Geraadpleegd op 7 april 2025 van <https://www.hetschip.nl/tentoonstelling/michel-de-klerk-tentoonstelling>.
- Kennedy, J. (2016). *Nieuw Babylon in Aanbouw: Nederland in de Jaren Zestig*. Boom.
- Kruijt, J. P. (1944). Odium Geographicum. *Mens en Maatschappij*, 20(2), 65-77.
- Lohuizen, Th. van. (1940, 31 januari). *Het Wetenschappelijk Onderzoek in den Stedebouw*. Geprint in *Tijdschrift voor Economische Geografie* 31(2).
- Mannheim, K. (1948). *Man and Society: In an Age of Reconstruction*. Routledge and Kegan Paul Limited.
- Meeteren, M. van. (2022a). A prehistory of the polycentric urban region: excavating Dutch applied geography, 1930-60. *Regional Studies*, 56(1), 7-20.
- Meeteren, M. van. (2022b). In the footsteps of the quantitative revolution?: Performing spatial science in the Netherlands. In F. Gyuris, B. Michel en K. Paulus (Eds.), *Recalibrating the Quantitative Revolution in Geography* (pp. 12-29). Routledge.
- Parool. (1962, 5 juli). Dr. W. Steigenga nu toch hoogleraar te Amsterdam, p. 5.
- Pater, B. de. (2001). Geography and Geographers in the Netherlands since the 1870s: Serving Colonialism, Education, and the Welfare State. In: G.S Dunbar (Eds), *Geography: Discipline, Profession and Subject since 1870. The GeoJournal Library, vol 62* (pp. 153-190). Springer Dordrecht.
- Ruijter, P. de. (1980a). Over de opkomst van de moderne stedenbouw en planologie (1870-1945): En de betekenis van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw. *AKT*, 4(2), 4-27.
- Ruijter, P. de. (1980b). Over de opkomst van de moderne stedenbouw en planologie (1870-1945): En de betekenis van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw – deel 2. *AKT*, 4(3), 11-21.
- Schot, J., Lintsen, H. en Rip, A. (2010). *Technology and the Making of the Netherlands. The Age of Contested Modernisation, 1890-1970*. MIT Press.
- Schram, A., Doevendans, K. (2018). Plannen over de grenzen heen: Een vakgebied in wording op het internationale stedenbouwcongres van 1924. *Bulletin KNOB*, 117(2), 104-122.
- Stolzenberg, R. (1984). *Het Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek bij het Uitbreidings- en Structuurplan: Een Sociografische Opgave* [Proefschrift, Universiteit van Amsterdam].
- Steigenga, W. (1964). *Moderne Planologie*. Het Spectrum.

- Valk, A. van der. (1990). *Het levenswerk van Th. K. van Lohuizen (1890-1956): De eenheid van het stedenbouwkundige werk*. Delftse Universitaire Pers.
- Veen, H. N. ter. (1925). *De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied. Proeve eener sociaal-geographische monographie*. Groningen Noordhoff.
- Veen, H. N. ter. (1950). *Van aardrijkskunde tot sociale wetenschap*. Uitgeverij H. J. Paris Amsterdam.
- Verlaan, T. (2017). *De ruimtemakers: projectontwikkelaars en de Nederlandse binnenstad 1950-1980*. Vantilt.
- Verlaan, T. (2021). Mobilization of the Masses: the Dutch Planners, Local Politics, and the Threat of the Motor Age 1960-1980. *Journal of Urban History*, 47(1), 136-156.
- Verstege, J. Ch. W. (1945). Geografie en sociografie. *Mens en Maatschappij*, 20(6), 328-336.
- VSWO. (1956). *Jaarboek 1956*.